

to mogoče zasledovati tudi drugod; z upadom rimske mestne civilizacije propada tudi ta pojav javnega življenja rimskih mest, zato ne preseneča, da si je avtorica izbrala za zgornjo časovno mejo dioklecijansko obdobje.

Poleg naštetih odlik knjige je treba tudi poudariti, da je to prvo monografsko delo, v katerem so izčrpno prikazane vse oblike privatnega donatorstva za določen del rimskega imperija, v tem primeru štirih afriških provinc, na podlagi v celoti zbrance in predloženega gradiva. Želimo si lahko le, da bi bilo takih del še več. Na aktualnost tovrstnega študija in možnost obravnavanja teme z različnih vidikov je pokazala že knjiga H. Jouffroy, *La construction publique en Italie et dans l'Afrique romaine* (Strasbourg 1986), ki je izšla nekaj let prej in jo je Wesch-Klein tudi že upoštevala.

Marjeta ŠAŠEL KOS

Christer Bruun: *The Water Supply of Ancient Rome. A Study of Roman Imperial Administration.* Commentationes Humanarum Litterarum 93. Societas Scientiarum Fennica, Helsinki 1991. 455 strani.

93. zvezek finske serije Commentationes Humanarum Litterarum prinaša obsežno razpravo o vodni oskrbi Rima in njegove okolice od Avgustove dobe do dinastije Severov. Izjemno analitično delo celovito prikazuje načine vodne preskrbe in njeno administrativno ureditev.

Vodilna misel knjige je, da način organizacije preskrbe z vodo veliko pove o določeni družbi. Avtor zato razpravo zastavlja *in extenso*; loteva se povsem tehničnih vprašanj, kot je gradnja akveduktov, obravnava nadzorstvo nad razdeljevanjem vode ter zasebne in javne uporabnike vodne napeljave, vzporedno s tem pa osvetli vlogo oblasti pri financiranju vodne preskrbe.

Drugo poglavje, ki sledi uvodni predstavitvi teme v prvem poglavju, je prikaz in hkrati primerjava relevantnih literarnih, epigrafskih in arheoloških virov. Osrednji literarni vir, na katerega se opira celotna Bruunova razprava, je spis *De aquae ductu urbis Romae*, ki ga datiramo približno v leto 100 po Kr., njegov avtor pa je *Sex. Julius Frontinus*. Zanimiv je kursus honorum tega nedvomno vplivnega in uspešnega politika, ki je užival nenehno naklonjenost petih cesarjev, od Vespazijana (morda še prej) in vse do Trajana. O njem zagotovo vemo, da je bil po rodu iz narbonske Galije; kariero je začel kot vojak (med drugim se je udeležil Domicijanovih vojnih pohodov in bil nato *proconsul Asiae*). Pod cesarjem Nervo je kot bivši konzul postal l. 97 *curator aquarum*. Zakaj je bil Frontinu, ki je bil pozneje še dvakrat konzul in tudi avgur, podeljena ta služba, ni povsem jasno. Morda je imelo pri tem odločilno vlogo njegovo geografsko znanje, ki si ga je pridobil kot vojak. Vemo tudi, da je bila tedaj že v načrtu gradnja novega akvedukta (dokončan za časa Trajana, l. 109).

Frontinova prava *De aquae ductu urbis Romae* je neprecenljive vrednosti za razumevanje vodne oskrbe Rima, hkrati pa edini vir, ki nam osvetli sistem uprave nad vodami. Po mnenju Bruuna spis ni zgolj tehnični priročnik, kot se navadno misli in kot ga je označil tudi Frontin, pač pa gre za literarno delo z določeno ideologijo v ozadju, ki je očitna zlasti na mestih, kjer sta omenjena Nerva in Trajan. Zagotovo gre za večplastno delo, ki ga je, kot meni Bruun, potrebno kritično analizirati v luči novejših epigrafskih in arheoloških virov.

Druga skupina virov, ki so hkrati tudi najpomembnejši primerjalni material za Frontinove podatke, so napisi na svinčenih vodovodnih ceveh, navadno reliefne izdelave. V Rimu in okolici je bilo najdenih precej takih cevi; gre za t.i. *fistulae*, na katerih so osebnostna imena, zapisana v rodniku. Kot so do nedavnega domnevali prozopografi in topografi, naj bi ta označevala lastnika vodne napeljave. Bruun ugotavlja, da je rodnik mogoče razumeti na dva načina; ali (*sub cura*) *illius* označuje uradnika, odgovornega za javna dela, ali pa (*ex officina*) *illius* pomeni lastnika delavnice, ki je gradila vodo-vodno napeljavo.

Zanimivo je dejstvo, da v nekaterih primerih, v katerih se pojavlja ime vladarja, ne gre vselej za njegovo zasebno vodo-

vodno napeljavo, četudi Frontin omenja, da je bila voda v Rimu razdeljena med tri uporabnike: *sub nomine principis, privatis usibus, publicis usibus*. Vemo namreč, da so cevi z vladarjevim imenom oskrbovale z vodo tudi Trajanove terme in *castra praetoria*. V tem primeru bi bilo napis bolj razlagati kot (*ex indulgentia*) *imperatoris*.

3. in 4. poglavje Bruunove razprave obravnavata razdeljevanje vode v Rimu. Frontin pripoveduje, kako so akvedukti oskrbovali z vodo različne mestne predele, vendar so arheološki viri, ki bi nam pomagali rekonstruirati distribucijsko omrežje, zelo skromni. Zastavljajo se še vprašanja o gradbenem materialu takega omrežja. Znanе so tri vrste: beton, terakota in svinčec. Zlasti slednji je pomemben, saj nam najdbe svinčenih cevi pomagajo raziskati razvejenost uporabe svinca in s tem povezanih znanih tveganj zastrupitve.

5. in 6. poglavje avtor namenja vprašanju, kako je vladarska hiša skrbela za nadzor nad vodami, t.j. kakšna je bila administrativna ureditev vodne preskrbe. O nadzoru nad vodami nimamo popolne slike, saj viri ne ponujajo kake celovite razlage. Vemo, da je bil prvi *curator aquarum* v Rimu postavljen l. 11 pr. Kr., ko je senat sprejel tudi vrsto odredb v zvezi z vodno oskrbo. Frontin navaja 16 takih nadzornikov, v glavnem nekdanjih konzulov. Splošno sprejeto mnenje je, da so ti *curatores*, ki jih je postavil senat, vodili upravo akveduktov še po Frontinu. Z gotovostjo lahko rečemo tudi, da je bila uprava na tem področju organizirana manj strogo, kot se navadno misli. Ugotovimo lahko, da za kako leto sploh ni bil izbran *curator*, včasih pa sta bila v tej službi dva. Bruun se na tem mestu natančneje ukvarja z vprašanjem, kakšen značaj je imela služba nadzornikov.

Frontin omenja, da so se od cesarja Klavdija naprej ukvarjali z upravo akveduktov prokuratorji. Sprva so bili to cesarski osvobodenci, kasneje pa večinoma *equites*.

7. poglavje nadaljuje temo o prokuratorjih, ki jo tokrat še podrobneje osvetli z analizo devetih krajev zunaj Rima, kjer se imena prokuratorjev pojavljajo na fistulah. Njihovo delovanje datiramo v čas od Domicijana do Marka Avrelija (nekateri morda sodijo celo v čas Karakale in Elagabala). Razen z eno izjemo so vsi cesarski osvobodenci. Zanimivo je, da se eden od njih, Hebrus (iz Trajananovega časa), pojavlja na fistulah v petih različnih krajih.

V 8. poglavju avtor raziskuje izdelavo fistul. Gre za podrobno raziskavo, kakršne doslej še nismo imeli; v njej je namreč poimenoval navedenih nad 450 obrtnikov, ki so izdelovali svinčene cevi. Ti t.i. *plumbarii*, katerih imena nam prinašajo napisi na fistulah, so bili eni izmed najštevilnejših rimskih obrtnikov. Zanimivo je, da imajo *plumbarii* zelo pogosto gentilno ime vladarja, kar po mnenju Bruuna dokazuje, da so bili v tej obrti posebno zaželeni cesarski sužnji in osvobodenci.

V sklepnem poglavju knjige so še trije krajši dodatki; prvi obravnava rokopisno preoddajo Frontinovega spisa, drugi se ukvarja z vprašanjem, kolikšno vrednost je imela rimska mera *quinaria*, tretji pa navaja še nekaj domnevnih nadzornikov nad vodami.

Knjigo zaključuje obsežna bibliografija, ki ji sledita še indeks antičnih literarnih, epigrafskih in drugih virov ter seznam osebnih, geografskih, topografskih in stvarnih imen.

Delo odlikuje zelo široko izhodišče, kar je zanimivo za zgodovinarje, filologe in arheologe, pa tudi vse, ki bodo morda segli po knjigi.

Dragica FABJAN

H. Devijer: *The Equestrian Officers of the Roman Imperial Army*, Vol. 2. *Mavors*, Roman Army Researches 9. Franz Steiner Verlag, Stuttgart 1992. 354 strani, več ilustracij.

Enako kot prvi del je tudi pričujoči drugi del izbranih Devijerjevih člankov, ki se nanašajo na rimsko vojsko, izšel v seriji *Mavors*, kjer so med dosedanjimi osmimi zvezki izšli že tudi izbrani spisi o rimski vojski avtorjev E. Birleya, M. Speidla, G. Alföldya in A. Mócsyja. Serija z značilnim imenom *Mavors* (stara latinska oblika imena boga Marsa) je posvečena izključno študijam o rimski vojski. Izdaja jo eden najuglednejših poznavalcev zgodovine rimske vojske, M.P.

Speidel, ki je s skrbno pripravljenim programom poskrbel za to, da je postala dragocen in nenadomestljiv študijski pripomoček. Drugi del Devijerjevih spisov vsebuje 17 člankov, ki so vsi že bili objavljeni, razen petnajstega (naslove glej nižje), ki je še v tisku in bo izšel v zborniku, posvečenem J. Fitzu.

Devijer je avtor osnovnega dela za poznavanje kariere rimskih oficirjev viteškega stanu, ki so opravili stopnje t.i. *tres* ali *quattuor militiae* (ali pa le eno od teh stopenj), torej prefekturo kohorte, tribunat legije in prefekturo ale s 500 ali s 1000 konjeniki. Poleg tega prestižnega dela z naslovom *Prosopographia militarium equestrium quae fuerunt ab Augusto ad Gallienum* (I, Leuven 1976, II, 1977, III, 1980, IV (Suppl. 1) 1987, v pripravi je 2. dopolnilni zvezek), je Devijer na to temo napisal še vrsto v stroki nepogrešljivih člankov in prav najvažnejši od teh so - kot smo povedali - zbrani v dveh zvezkih serije *Mavors*. V pričujočem drugem zvezku najdemo študije, ki osvetljujejo nastanek, pomen in razvoj pomembnega izseka iz vojaške kariere rimskega viteza, in sicer: 1. *Les "militiae equestres de P. Helvius Pertinax"*, 2. *Remarks on the Papyri and Ostraka from Kosseir*, 3. *L'Égypte et l'histoire de l'armée romaine*, 4. *Un des monuments romains les plus connus de France (CIL XII 3175 + 3368)*, 5. *L'ara di bronzo*, 6. *Equestrian Officers in the East*, 7. *Eric Birley: une vie au service de l'armée romaine*, 8. *Review Article: G. Alföldy, Römische Heeresgeschichte. Beiträge 1962-1985, Mavors III*, 1987, 9. *The Geographical Origins of Equestrian Officers*, 10. *Over beren en bizons...in Rom: Revised English Version: Bears and Bisons...and the Roman Army*, 11. *Eques Romanus, a militiis (AE 1982, 132)*, 12. *The Funerary Monuments of Equestrian Officers of the Late Republic and Early Empire in Italy (50 B.C. - 100 A.D.)*, 13. *"Successoribus acceptis militare desinunt" (Digesta, XXVIII, 1,21)*, 14. *Equestrian Officers from North Africa*, 15. *The Monument of an Equestrian Officer (?) from Poetovio, Pannonia Superior*, 16. *The Monument of the Equestrian Officer Cn. Petronius Asellio (CIL XIII 6816 - Mogontiacum)*, 17. *Veränderungen in der Zusammensetzung der ritterlichen Offiziere von Septimius Severus bis Gallienus (a. 193-268)*.

V 1. članku analizira prefekturo in tribunat bodočega rimskega vladarja Publija Helvija Pertinaksa. Eden najvažnejših je 6. prispevek, v katerem obravnava viteške oficirje iz vzhodnega dela imperija in ugotavlja, da je velik odstotek teh oficirjev opravljal le legijski tribunat, najbolj administrativno od treh oz. štirih poveljstev, kar kaže, da ti niso imeli vojaških ambicij, temveč so se raje posvečali delovanju na vodilnih položajih svojih rodni mest. Dalje Devijer opazuje, da je kar 60% "vzhodnjakov" služilo zgolj v enotah, ki so bile nameščene v vzhodnih provincah. Precej je tudi primerov, ko so od treh ali štirih poveljstev opravljali le eno v zahodnem delu imperija. Le zelo majhna skupina oficirjev iz vzhodnih provinc je poveljevala enotam, ki so bile nameščene na najrazličnejših koncih imperija.

V 9. razpravi, ki se v mnogočem navezuje na šesto, Devijer obravnava geografsko poreklo ekvestrskih oficirjev in pride do sklepa, da dejstvo, da imamo iz nekaterih provinc večji odstotek teh oficirjev kot iz drugih, ni povezano s cesarjevo naklonjenostjo tej ali oni provinci oz. njeni eliti, temveč je njen prodor v vodilne kadre rimske vojske sad splošne politike romanizacije in urbanizacije, ki je trajala mnogo dlje od dobe vladanja enega vladarja. Med oficirji, katerih *origo* je nedvomno izpričan in ki jih je znanih v celem imperiju le nekaj več kot sto, so tudi *T. Flavius Claudianus iz Emone* (? *Aemona*), *T. Varius Clemens iz T.* *Varius Priscus iz Celeje*.

Zelo zanimiva je tudi zadnja razprava, v kateri avtor obravnava spremembe v karieri oficirjev ekvestrskega ranga od Septimija Severa do Galijena. Ugotavlja namreč, da lahko uvrščamo te spremembe v vrsto drugih iz tega časa, ki so hkrati s spremembami na marsikakem drugem področju naznačevale poznoantično ureditev. Predvsem je opaziti, da so člani mestnih elit v veliki meri iz najrazličnejših razlogov izgubili interes služiti na vodilnih mestih v rimski vojski, kar je še večalo že tako naraščajočo potrebo po poklicnem vojaškem vodstvenem naraščanju. Vedno več je oficirjev provincialnega izvora, medtem ko je Italikov, ki so prej prevladovali, vse manj. Menjala se je podoba geografskega porekla oficirjev 3. stoletja, kot tudi njihov socialni izvor.

Za nas najzanimivejši pa je gotovo Devijerjev 15. članek

o domnevnem viteškem oficirju iz Petovione. V njem avtor prouči domnevo, ki jo je izrazil T. Schäfer (*Imperii insignia: sella curulis und fasces. Zur Repräsentation römischer Magistratur*, Mainz 1989, 359-361, tab. 74,3), da naj bi v Povodnov stolp vzdanimu znanemu nagrobnemu spomeniku Gaja Valerija Tetija Fuska (*AII* 287, nazadnje glej M. Šašel Kos v *Ptujskem zborniku*, v tisku) pripadal relief (prav tako vzdani v Povodnov stolp), ki prikazuje častni stol (*sella curulis*), znak visokega municipalnega uradnika. Relief vsebuje še nekaj emblemov (oklep, okrogli ščit in sulico), ti pa kažejo na vojaško funkcijo osebe, ki so ji pripadale časti, simbolizirane z upodobljenimi emblemi. V Tuskovi karieri sta omenjeni dve funkciji, ki bi po Schäferjevemu mnenju utegnili opravičiti domnevo, da je relief pripadal Tuskovi prefektura fabrov in tribunat, ki ni pobilže označen. Devijer spodbija Schäferjevo mnenje, da bi se upodobljeno orožje lahko nanašalo na prefekturo fabrov, ki je bila v Tuskovem primeru zgolj municipalna funkcija, za tribunat pa meni, da ni dokazov, ki bi dovoljevali mnenje, da gre za legijski in ne kak drug tribunat, posebej še, ker bi bila legija na napisu gotovo izrecno omenjena. Morda ima vendarle več verjetnosti Šašlovo in Alföldyjevo mnenje, da gre za tribunat kolegija Larov in vladarjevih podob, kateremu je dal Tusk urediti (verjetno nagrobne) parcele. Dejstvo, da sta oba spomenika vzdana v mestni stolp, pa ni dokaz niti za domnevo, da bi pripadala isti nekropoli, in še toliko manj, da bi pripadala istemu spomeniku in se torej nanašala na isto osebo.

Nobenega dvoma ni, da je knjiga odličen pripomoček za študij rimske vojske; nudi stimulatívno branje; napisana je zelo razumljivo - jasnost misli in razumljivost jezika sta sploh značilni odliki njenega pisca - hkrati pa je lepo opremljena.

Marjeta ŠAŠEL KOS

Erwin Ruprechtsberger: *Ausgrabungen im antiken Lentia. Die Funde aus Linz, Tiefer Graben-Flügelhofgasse*. Avtorji dopolnilnih (tehno)loških in naravoslovnih (obdelav) so Heide-linde Dimt, Anton Mayer, Hubert Presslinger, Petra Wolf. *Linzer Archäologische Forschungen* 20. Linz 1992. 222 strani, 63 tabel.

Najprej so predstavljene naravne lastnosti območja stare naselbine v Linzu in nato topografska dejstva v zvezi z najdiščem, dolgo nedotaknjnim vrtom v neposredni bližini prazgodovinske, rimske in zgodnjerednjeveške naselbine ter srednjeveškega in novoveškega gradu. Vrtu so v dosedanjih arheoloških raziskavah posvečali pozornost predvsem zaradi pozornosti grobov, ta razprava pa je namenila pozornost predvsem starejšim naselbinskim sledovom. Obsežnejše poglavje govori o najdenih naselbinskih strukturah, ležišču živalskih kosti, peči (na podlagi podobnih analiz je ugotovljeno, da je bila peč namenjena za peko in pripravo hrane), o izravnalnih plasteh. Plast s pečjo je uničila verjetno tudi en ali dva starejša žgana groba. Živalske kosti so odpad iz mesnice (iz rimskega časa), ki se je še ohranil skupaj. Na celotnem območju je najstarejše najdeno gradivo iz poznega latenskega in zgodnjega cesarskega časa. Druga izrazita skupina najdb sodi v 2. in 3. stoletje. Sledi obravnava teh najdb, in sicer po standardni razdelitvi keramike po zvrsteh (tera sigilata, podobno gradivo, skleda, lonci, krožniki itd.), katalog najdb in sklepi. V teh avtor predstavlja zlasti najnovejše videnje topografije rimske (in poznolatske) Lentije.

Knjigo predstavljam zato, ker sodi v skupino objav z vedno aktualno in zelo redko povsem uspešno rešeno nalogo, kako predstaviti izsledke na zemljišču, ograjenem po sedanjih mejah, ter z arheološkimi naselbinskimi sledovi. Tudi na Slovenskem ostaja za objavo še kopica arheoloških izkopavanj z najdišči s podobnimi okoliščinami. Obdelovalci se bodo pri svojem delu najverjetneje zgledovali po rešitvah druge, in zato se mi zdi pomembno opozoriti na nekaj dejstev v zvezi z najnovejšo Ruprechtsbergerjevo knjigo.

V obdelavi najprej pogrešam jasnih razmejitev, čeprav iz lastne izkušnje vem, kako težko je do njih, ko je človek zasut s problematiko in materiali. Tudi v Linzu namreč mnogokrat končajo z izkopavanjem na enem stavbišču, ko so že stekla dela na drugem. Poudariti moram, da iz besedila ne morem